

Prikkelbare heesters

Planten met doorns of stekels vormen een aparte gewasgroep. Niet in botanische of taxonomische zin, maar op het gebied van gebruikswaarde. Met een mooie term worden deze gewassen soms aangeduid als 'defensieve beplanting', maar eigenlijk gaat het gewoon om prikkels. Een overzicht van bedoornde en bestekelde gewassen voor toepassing in de openbare ruimte.

Auteur: Ronald Houtman
Foto's: Plants & Pictures

Berberis julianae

6 min. leestijd

SORTIMENT

Het gebruik van heesters met doorns of stekels hinkt op twee gedachten. Enerzijds wil een beheerder door het toepassen van defensieve beplanting voorkomen dat mensen in en door plantvakken lopen. Dit kan zijn omdat er objecten staan die moeilijk bereikbaar moeten zijn, of omdat het simpelweg ongewenst is dat er 'olifantenpaadjes' in plantsoenen ontstaan. Anderzijds hebben burgers soms een hekel aan deze planten. Er zijn zelfs berichten van claims tegen overheden omdat kinderen 'gewond' zijn geraakt door bedoornde of bestelde planten. Dit moet natuurlijk niet leiden tot angst om dergelijke planten toe te passen, maar het stemt wel tot nadenken. Niet alleen over toegepast sortiment, maar ook over de manier waarop we met elkaar omgaan in de maatschappij. Een andere negatieve eigenschap is dat planten met doorns en stekels soms gezien worden als papiervangers. Met name de planten met wat grotere doorns hebben de neiging om zwerfvuil te 'vangen'. Dit is sterk ontsierend en lastig en arbeidsintensief om te verwijderen. Gelukkig wegen in veel gevallen de voordelen van het toepassen van defensieve beplanting zwaarder dan de nadelen. En dan hebben we het nog niet eens over de sierwaarde.

Doorns of stekels?

De termen doorns en stekels worden in de praktijk door elkaar gebruikt. Toch is er een morfologisch verschil. Een doorn groeit vanuit het hout en is dus verbonden met het inwendige van de stengel of twijg. Een stekel groeit niet vanuit het hout en staat 'los' op de stengel of twijg. Ook staan doorns

altijd op een plaats waar je normaal gesproken een tak of een blad zou verwachten; ze zijn dus regelmatig geplaatst. Stekels groeien op willekeurige plaatsen. *Berberis* en *Ulex* hebben bladdoorns, *Pyracantha* heeft takdoorns en een roos heeft stekels. Het mag duidelijk zijn dat de gebroeders Grimm geen morfologische kennis van planten hadden toen ze hun versie van Doornroosje schreven. Overigens worden in dit artikel geen rozen behandeld.

Stekels

Doorns

Het woord 'prikkel's' is geen officiële morfologische term en wordt voornamelijk in de spreektaal gebruikt om zowel doorns als stekels aan te duiden.

Bekende geslachten

Van oudsher is er een aantal plantengeslachten die veel gebruikt worden in defensieve beplantingen. De bekendste zijn *Berberis*, *Chaenomeles*, *Elaeagnus*, *Pyracantha* en *Rubus*. De takdoorns van *Berberis* hebben de twijfelachtige reputatie tot de gemeenste binnen de sierheesters te behoren. Bij veel soorten en cultivars vallen ze niet erg op, waardoor ze nog venijniger lijken. Toch is *Berberis* als plant bijzonder veelzijdig. Denk maar aan toepassingen als lage en middelhoge hagen van bijvoorbeeld *B. thunbergii* en cultivars en *B. julianae*. Maar ook als bodembedekker of vakbeplanter zijn de verschillende cultivars van *B. thunbergii* feitelijk

onmisbaar, evenals de hybride *B. media*, waarvan drie cultivars bestaan: de groenbladige 'Parkjuweel', de roodbladige 'Red Jewel' en de geelbladige 'Dual Jewel'. Grafbeplanting is in Duitsland en Oostenrijk een belangrijke toepassing. Juist bij deze beplantingsvorm zijn de nieuwe(re), visueel aantrekkelijke cultivars zoals 'Admiration', 'Maria' en 'Orange Rocket' prima bruikbaar.

Chaenomeles is in de ogen van velen een ouderwetse plant. En hoewel het marktaandeel de laatste decennia wat is geslonken, blijft het een populaire plant. Met de ietwat warrige groei en de forse takdoorns zijn ze de spreekwoordelijke papiervangers. Hoewel er tegenwoordig vrijwel doornloze cultivars zijn, geeft de praktijk toch de voorkeur aan de oude, veel lager groeiende planten. Goede cultivars zijn de rode *C. superba* 'Crimson and Gold' en 'Red Trail', de roze *C. superba* 'Interpitra' (Pink

Trail) en de witte *C. superba* 'Jet Trail'.

Een heester die niet echt als doornig wordt beschouwd maar het wel degelijk is, is *Elaeagnus*. De wintergroene bladeren onttrekken de – soms forse – takdoorns grotendeels aan het zicht. Toch is juist de combinatie van doorns en winterhardheid de reden van de populariteit van *Elaeagnus*. Daarbij verdraagt de plant veel droogte, kan hij zowel in de zon als in de schaduw groeien en verdraagt hij (zee)wind. Het meest toegepast zijn *E. ebbingei* en de bontbladige cultivar 'Limelight' en *E. pungens* en de bontbladige cultivar 'Maculata'. Beide bontbladige cultivars zijn niet erg stabiel. In plaats van bijvoorbeeld 'Limelight' is het beter om de beduidend stabielere 'Gilt Edge' toe te passen. In plaats van 'Maculata' zou gekozen kunnen worden voor de stabielere 'Dicksonii' of 'Frederici', hoewel die niet algemeen worden gekweekt.

Zanthoxylum simulans

Kalopanax septemlobus

Berberis thunbergii 'Atropupurea Nana'

Net als *Chaenomeles* is ook *Pyracantha* een klasieke papiervanger. De meeste cultivars worden wat hoger en worden voornamelijk in kleine groepen of als leiheester tegen gevels toegepast. De bacterievuurbestendige 'Firelight' is echter een lage, breedgroeiende struik. Na een uitbundige bloei in het voorjaar geeft deze cultivar talloze oranje besen in de nazomer.

Hoewel alle bramen in principe stekels hebben, zijn ze bij sommige soorten en cultivars gereduceerd tot een stugge beharing of vrijwel afwezig (de doornloze vruchtrassen). Tot de minder venijnige *Rubus* behoren de bodembedekkers *R. 'Betty Ashburner'*, *R. 'Kenneth Ashburner'*, *R. pentalobus* 'Emerald Carpet' en *R. tricolor*. De meer venijnige *Rubus* voor de openbare ruimte zijn *R. cockburnianus* en de geelbladige cultivar 'Wyego' (Golden Vale), *R. fruticosus* en *R. thibetanus* 'Silver Fern'. Deze hebben scherpe stekels die vaak iets teruggebogen zijn, waardoor ze zo lekker in je kleding of je huid blijven hangen.

Araliaceae

Araliaceae, waartoe ook *Hedera* behoort, omvat een aantal bedoornde en bestekelde struiken en kleine bomen. Het bekendst is natuurlijk *Aralia*. De dikke, dicht met stekels bezette takken en grote, dubbel tot driedubbel geveerde bladeren zijn onmiskenbaar. Het zijn prachtige solitaires, die ook nog eens fraai kunnen bloeien en dan druk door bijen worden bezocht.

Een wat onbekender familielid is *Kalopanax septemlobus*. De dikke, opgaand groeiende takken lijken wat op die van *Aralia*, maar de stekels zijn allemaal even groot (wat niet het geval is bij *Aralia*) en veel regelmatig over de takken verdeeld. Het blad is enkelvoudig en handvormig. Bij de variëteit *maximowiczii* zijn de lobben veel dieper ingesneden, wat deze grote heester tot kleine boom sierlijker maakt.

Een derde familielid is *Eleutherococcus*, soms nog bekend onder de oude naam *Acanthopanax*. De bekendste soort, *E. sieboldianus*, is een breed opgaand groeiende heester met sterk bedoornde,

licht grijsbruine twijgen. De bladeren zijn handdelig. Deze soort kan worden toegepast in heesterborders, maar heeft geen bijzondere sierwaarde. Naast de groenbladige soort zijn er de witbonte 'Variegatus' en de geelbonte 'Aureomarginatus'. Met name de witbonte 'Variegatus' is een fraaie struik, die ook als contrastplant in heesterborders kan worden toegepast.

Erwtenstruik en kiespijnboom

Naar deze ietwat vreemde Nederlandse namen luisteren *Caragana* en *Zanthoxylum*. De erwtenstruik (*Caragana*) dankt zijn naam aan de zaden, die eruit zien als erwten. Ze zitten eveneens in peulen, wat logisch is omdat ze familie van elkaar zijn. Er zijn veel soorten die allemaal bedoorn zijn en soms ook nog stekels hebben. Als vulheester, speciaal voor warmere en drogere locaties, is *C. arborescens* prima geschikt. Het is een forse struik met gedeeld blad en kleine gele bloemen. De cultivars 'Lorbergii' (opgaand en met fijn ingesneden blad), 'Pendula' (treurvorm) en 'Walker' (treurvorm)

Lycium barbarum

met fijn ingesneden blad) worden gewoonlijk op een halfstam gekweekt. Ze zijn veel beter op hun plaats in de particuliere tuin. Andere soorten die in de openbare ruimte kunnen worden toegepast maar in de praktijk weinig worden gekweekt, zijn *C. aurantiaca*, *C. maximowicziana* en *C. tragacanthoides*.

Zoals zo veel planten werd ook *Zanthoxylum* gebruikt in de volksgeneeskunde. Zo werden delen van *Z. americanum* door de Noord-Amerikaanse indianen gebruikt om verlichting te geven bij kiespijn. Hiervoor kauwde men op gedroogde bast en/of gedroogde vruchten. Zo komt deze soort aan de naam kiespijnboom. Van andere soorten worden in Azië de bessen vermalen en als peper gebruikt. Dit wordt in Japan vooral gedaan met de zaden van *Z. piperitum*; in China en Nepal worden vooral *Z. alatum* en *Z. simulans* hiervoor gebruikt. *Zanthoxylum* is zeker geen algemeen voorkomende struik (kleine boom), maar als solitair best de moeite waard. De bloemen zijn onopvallend; de planten moeten het hebben van de rode tot zwarte vruchtjes en van de doorns. De jonge twijgen zijn bezet met scherpe bladdoorns, vaak in paren op de twijgen geplaatst. Deze blijven bij het ouder worden zichtbaar als piramidevormige uitsteeksels op de oude takken en de stam.

Chaenomeles superba 'Jet Trail'

Aan de kust

Het kan toeval zijn, maar er zijn enkele doornige heesters die uitermate geschikt zijn voor toepassing aan de kust. Dit zijn *Genista*, *Hippophae*, *Lycium* en *Ulex*. Deze drie gewassen zijn zeer zee-windbestendig. Helaas bezitten ze niet allemaal een even grote sierwaarde. Toch zijn ze wel toepasbaar, al is het maar als duinbeplanting. De mooiste van deze drie, *Hippophae*, is een breed opgaande struik met bruine bedoornde twijgen en groengrijze bladeren. De plant is tweehuizig, wat inhoudt dat er een mannelijke cultivar ('Pollmix') nodig is om een vrouwelijke te bestuiven. De bekendste vrouwelijke cultivar is 'Leikora'. Deze draagt (na bestuiving) oranje vruchten, die mooi afsteken tegen het lichte blad. Een lager groeiende cultivar is 'Darsspel' (Silver Star). Als het over doorns gaat, kunnen we niet om *Ulex* heen. Deze struik is een en al doorn. De kleine blaadjes die in de struik zitten, vallen al vroeg in de zomer af en de plant bestaat dus geheel uit doornige twijgen. Iedere twijg, hoe klein ook, is scherp gepunt. Er zijn verschillende soorten en cultivars die allemaal geel bloeien met vlinderbloemige bloemen en vaak alleen in hoogte verschillen. Naast de 'gewone' *U. europaeus* is *U. gallii* 'Mizen Head' de laagste. Opvallend is dat de gevulde bloemen van *U. europaeus* 'Flore Pleno' zeer aangenaam naar kokos geuren. *Lycium bar-*

barum, de boksdorn, is een onopvallende struik met sterk groeiende, overhangende takken. De kleine bloemetjes zijn paars met een geel hartje en worden gevolgd door oranje vruchten. Dit zijn de zogenaamde gojibessen. Deze staan op dit moment sterk in de belangstelling als superfood. Als plant is *Lycium* wat kleurloos; hij groeit eigenlijk te sterk om in een gecultiveerde omgeving te worden toegepast. Daarom is deze plant juist geschikt voor ruigere beplantingen in duinen en aan de kust.

Genista is een beetje een vreemde eend in de bijt. Slechts enkele soorten hebben doorns: *G. anglica*, *G. germanica* en *G. hispanica*. Het zijn alle drie bescheiden struikjes met kleine scherpe doorns. Voor speciale toepassingen, zoals kleine plantvakken of natuurlijke beplantingen, zijn ze geschikt, maar als het op sierwaarde aankomt, zijn cultivars van *G. tinctoria* of het nauw verwante *Cytisus* mooier en breder toepasbaar. Maar die hebben geen doorns...

Be social

Scan of ga naar:

www.Stad+Groen.nl/artikel.asp?id=41-6082